

Алымкулов Б.Н.

**ТУРУКТУУ ТИПТЕГИ КООМДУН МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ ЖӨНҮНДӨ:
КӨЙГӨЙДҮН САЯСАТ ТААНУУ БАГЫТЫ**

Алымкулов Б.Н.

**О ВОЗМОЖНОСТЯХ ОБЩЕСТВА УСТОЙЧИВОГО ТИПА:
ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ**

B.N. Alymkulov

**ABOUT THE POSSIBILITIES OF SUSTAINABLE SOCIETY TYPE:
POLITICAL SLICE OF THE PROBLEM**

УДК: 291.54/7

Макалада туруктуу типтеги коомдордун мүмкүнчүлүктөрүнүн айрым аспекттери талданат. Алардын максаттары, маанилүү мүнөздөмөлөрү берилген.

В статье анализируются некоторые аспекты возможностей обществ устойчивого типа. Даны их цели, существенные характеристики.

Кыргызстанды киргизүүгө боло турган туруктуу типтеги коомдун мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө айтууда, курчап турган чөйрөнү сактоо менен социалдык бакубатчылыкты жана экономикалык өнүктүрүүнү бириктирүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө айтуунун мааниси бар, ал туруктуу өнүктүрүү жаатындагы кыргызстандык саясаттын борбордук максаты, өзөгү болуп саналат.

Туруктуу типтеги коомду куруу үчүн, биринчи кезекте, адамдар менен иштеп, алар туруктуу өнүктүрүү деген эмне экенин, эмне үчүн алардан көз каранды болоорун, коомдун ишмердүүлүгүнүн ар кандай деңгээлдеринде жана ар кандай чөйрөлөрүндө туруктуу өнүктүрүүгө өтүү канчалык натыйжалуу ишке ашаарын, эмне үчүн алардын жигердүү катышуусу туруктуу типтеги коомду куруунун ажыратылгыс ийгилиги болуп саналаарын түшүнүүсү үчүн, аларды туруктуу өнүктүрүүгө окутуу керек.

Белгилүү болгондой, билим берүү келечектеги туруктуу өнүктүрүүнүн маанисин түшүнүү үчүн курчап турган чөйрө боюнча иште маанилүү маселе болуп саналат. Адамзатты курчап турган чөйрөнүн маселелери боюнча билим берүү программаларын ишке ашырбастан, дүйнөдөгү курчап турган чөйрөнүн көйгөйлөрүн чече албайт. Ошондуктан туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүүнүн маанилүүлүгү жөнүндө айтуу маанилүү, анткени ал аркылуу дүйнөнүн туруктуу өнүгүүсү үчүн зарыл болгон баалуулуктар, жүрүм-турумдар жана жашоо стилдери киргизилет. Билим берүү жана изилдөө ишмердүүлүгү туруктуу өнүктүрүүнүн негиздери болуп саналат. Билим берүүнүн аркасында илимий билимдерди, маданий баалуулуктарды жана этикалык ченемдерди мурастоо, топтоо, кайра жандандыруу мүмкүн болот. Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү натыйжалуу болушу үчүн, илимий жана дисциплиналар аралык мамилелерди бир бүтүнгө бириктирүү жана үзгүлтүксүз окутууну, башкача айтканда бүтүндөй

жашоо аралыгында окутууну ишке ашыруу керек. Туруктуу өнүктүрүү үзгүлтүксүз процесс катары каралып жана бардык этникалык топтордогу, курактагы жана жыныстагы адамдарга тиешелүү болушу керектигин түшүнүү керек. Ал билим берүүнүн бардык деңгээлдерин, ошондой эле мамлекеттик эмес уюмдарды, үй-бүлөлөрдү жана ММКларды камтышы керек.

Коом үчүн билим берүү экономикалык өсүш жана жакшы социалдык биримдик тутумун колдогон, баалоолордун жалпы базалык тутумун өнүктүрүү үчүн негиздемелердин өсүшүндө байкалган артыкчылыктарга ээ. Биз билим берүүгө туруктуу өнүктүрүүнүн демократиялык, социалдык жана экологиялык өлчөөлөрүн бириктирүүгө аракет кылып жана билим берүүнүн өзү туруктуу өнүктүрүүнүн аспектеринин бири болуп саналаарын унутпашыбыз керек.

Курчап турган чөйрөнү жана өнүктүрүү маселелерин үйрөтүүгө багытталган билим берүүнүн формаларынын бардык түрлөрү чечимдердин конструктивдүү жолдорун көрсөтүп жана туруктуу өнүктүрүүнүн багытында баарына чогуу болуу жана коомду өнүктүрүү маанилүү экенине ишенимдүүлүктү бериши керек. «Билим берүү – бул келечекке, өзүнчө индивидди өнүктүрүүгө, ошондой эле коомду өнүктүрүүгө инвестициялар».

Белгилей кетсек, «экологиялык» жана «билим берүү» түшүнүктөрү биринчи жолу 1948-жылы Жаратылышты жана жаратылыш ресурстарын сактоо боюнча эл аралык союздун (IUCN) Париждеги жолугушуусунда пайдаланылган. 1960-жылдардын акырынан тартып экологиялык билим берүү дүйнөлүк аренада активдүү талкууланып жана жайылтыла баштайт. 1970-жылы АКШнын Невада шаарында ЮНЕСКО тарабынан уюштурулган, мектеп программасында экологиялык билим берүүгө арналган жолугушуу өткөрүлгөн. Анда кийинчерээк биргеликте таанылган, экологиялык билим берүүгө аныктама берилген. Ал төмөндөгүдөй айтылат: «Экологиялык билим берүү – бул адамдын, анын маданиятынын жана анын биологиялык курчап турган чөйрөсүнүн ортосундагы өз ара мамилелерди түшүнүү жана урматтоо үчүн зарыл болгон, көндүмдөрдү жана мамилелерди өнүктүрүү максатында баалуулуктарды түшүнүү жана концепцияларды ачыктоо процесси»

[1].

Курчап турган чөйрө жөнүндө билим берүү 1970-жылдары өнүгүп баштайт жана маанилүү болуп калат. Кийинчерээк курчап турган чөйрөнүн маселелерин изилдөөдө каралган мазмун кеңейтилип жана социалдык, маданий, экономикалык жана саясий маселелерди камтый баштайт. Рио-де-Жанейро шаарында (1992-ж.) өткөн конференцияда туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү жөнүндө айта башташат. 1990-жылдардын аралыгында курчап турган чөйрө жөнүндө билим берүү түшүнүгү акырындык менен кеңейтилип жана «туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү», «туруктуу келечек үчүн билим берүү» же «туруктуулук үчүн билим берүү» терминдерине алмаштырылган [2]. Акыркы он жыл аралыгында «туруктуу», «өнүктүрүү» жана «туруктуу өнүктүрүү жөнүндө / үчүн билим берүү» түшүнүктөрүнүн ачыктыгы жөнүндө талкуулар өтөт.

Туруктуу өнүктүрүү үчүн окутуунун негизги максаттары төмөндөгүдөй туюндурулушу мүмкүн:

- Билим алуучуларга түрдүү көз караштарга багыттама алуу мүмкүнчүлүгү берилет.

- Ар кандай альтернативаларды критикалык баалоо үчүн билимдерди жана этикалык мүнөздөмөлөрдү алуу мүмкүнчүлүгү берилет.

- Билим алуучулар берилген жана туюндурулган көз караштардын чегинен чыгуу менен, аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүшөт.

- Билим алуучулар туруктуу өнүктүрүүгө тиешелүү маселелерде аракеттенүү канчалык маанилүү экенин көрсөткөн ишмердүүлүккө катышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат» [3].

Азыркы убакта коом курчап турган чөйрө жөнүндө окутуудан туруктуу өнүктүрүү жөнүндө окутууга өтүп жатат. Бул курчап турган чөйрө жөнүндө окутууда үйрөнүү предметине карата негизги көңүл буруу өзгөргөнүн, ошондой эле экологиядан тышкары экономиканы, саясатты, адамдардын жигердүү катышуусун, ошондой эле топторду жана коомдорду уюштуруу, коомдогу жаңжалдар жана жаратылышка карата терс таасирлердеги алардын ролу жөнүндө маселелерди камтый баштаганын түшүндүргөн. Алсак, белгилүү документ «XXI кылымдын күн тартибинде» (Agenda XXI), билим берүүгө арналган 36-бөлүмдө мындай деп жазылган: «билим берүү туруктуу өнүктүрүүнү жайылтуу жана адамдардын курчап турган чөйрөнүн жана өнүктүрүүнүн көйгөйлөрүн чечүү мүмкүнчүлүктөрүн жакшыртуу үчүн маанилүү учур болуп саналат. Бейформал, ошондой эле формалуу билим берүү адамдардын мамилесин жана алардын туруктуу өнүктүрүүгө карата болгон көйгөйлөрдү чечүү мүмкүнчүлүктөрүн өзгөртүү үчүн зарыл. Натыйжалуу болушу үчүн курчап турган чөйрө жана өнүктүрүү жөнүндө билим берүү физикалык / биологиялык, ошондой эле социалдык жана экономикалык чөйрөдөгү динамиканы, ошондой эле адамды өнүктүрүүнү камтышы керек жана белгилүү дисциплинага жана илимдин тармагына киргизилиши керек.

Окутуунун мазмунуна жергиликтүү жана

глобалдык көйгөйлөрдүн ортосундагы, ошондой эле өткөндүн, азыркы учурдун жана келечектин ортосундагы мамилелер киргизилет. Туруктуу өнүктүрүүгө жана аралаш темаларга – экономикага, коомго жана экологияга көңүл бурулат. Туруктуу өнүктүрүү үчүн окутуу экологиялык окутууну кеңейтет, анткени ал экологиялык, экономикалык жана социалдык өнүгүүнү камтыйт жана мындай жол менен, адамзатты туруктуу өнүктүрүүнүн жана курчап турган чөйрөнү коргоонун ортосунда баланс түзөт.

Туруктуу өнүктүрүүгө натыйжалуу билим берүү үчүн төмөндөгү үч компонентти интеграциялоо керек:

- курчап турган чөйрөнүн жана туруктуу өнүктүрүүнүн көйгөйлөрү жөнүндө билүү;

- окутуу жана окуу жөнүндө теориялык билим;

- окутуунун практикалык билими жана көндүмдөрү.

Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүүнүн негизги компоненттери, ЮНЕСКО аныктамасы боюнча, төмөндөгүлөр болуп саналат: билим берүү, кадрларды даярдоо жана кайра даярдоо, көндүмдөрдү иштеп чыгуу, баалуулуктар тутумун аныктоо, туруктуулукту түшүнүүдө калкты маалымдоо жана агартуу, жашоонун сапатын жакшыртуу, тобокелдиктерди төмөндөтүү. «XXI кылымдын күн тартибине» (Агенда XXI), билим берүүгө арналган 36-бөлүмүнө токтолсок. «Бардык деңгээлдерде окуу ишмердүүлүгүнүн алкагында борбордук маселелер катары курчап турган чөйрөнү жана өнүктүрүүнү кошуу. Бул ишмердүүлүк коомдун бардык секторлору менен кызматташтыкта ишке ашырылышы керек. Бул стратегияларда саясат жана иш-чаралар баяндалып, аларды ишке ашырууга, баалоого жана серебине керектөөлөр, чыгымдар, каражаттар жана графиктер аныкталышы керек. Курчап турган чөйрөнүн жана өнүктүрүүнүн маселелерин, алардын социалдык-маданий жана демографиялык аспектерин жана байланыштарын эске алуу менен көп дисциплинардык мамилени камсыздоо максатында окуу программаларына талдоо жүргүзүү зарыл. Жамааттардын деңгээлинде аныкталган билим алуунун керектөөлөрүнө жана ар кандай тутумдарына, анын ичинде илимий, маданий жана социалдык аспектерге карата олуттуу көңүл буруу керек. Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү экономикалык, экологиялык, социалдык өнүктүрүүнү интеграциялоого негизделип жана демократия, жыныстардын теңдиги жана адам укуктары сыяктуу көп маселелерди камтышы керек. Алсак, мисалы, Джон Хакли мындай деп жазат: «Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү жөн эле экологиялык билим берүүгө караганда, так жана критикалуу багытка ээ. Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү, демократияны жана тынчтыкты өнүктүрүү сыяктуу эле, теориялык, ошондой эле практикалык көз караштан алганда, татаал демократиялык процесс болуп саналат.

С. Карлстром экологиялык билим берүүнүн жана туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүүнүн максаттарын карайт. Ал мындай деп жазат: «Эколо-

гиялык билим берүүнүн максаты – биофизикалык айланасы жана анын көйгөйлөрү жөнүндө билимдерге ээ болгон, адамдар бул көйгөйлөрдү кантип чечип жатканын түшүнгөн жана аларды чечүүгө карата мотивацияга ээ болгон жаранды түзүү».

Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүүнүн максаты төмөндөгүлөрдүн негизинде: базалык билим берүүнү жакшыртуу; билим берүүнү туруктуу өнүктүрүүгө жетишүүгө кайра багыттоо; коомчулуктун курчап турган чөйрөнүн абалын түшүнүүсүн жогорулатуу, туруктуу өнүктүрүү маселелерин түшүнүүсүн камсыздоо; аймактарды жана ресурстарды туруктуу башкаруу жаатында калкты даярдоону жогорулатуу негизинде туруктуу өнүктүрүү концепциясын жүзөгө ашырууга жөндөмдүү муунду калыптандыруу үчүн шарттарды түзүү болуп саналат. Туруктуу өнүгүү үчүн билим берүү төмөндөгү мүнөздөмөлөрдү көрсөтүү менен, жогорку сапаттагы билим берүүгө умтулууну чагылдырат: предметтер аралык жана илимий: туруктуу өнүктүрүүгө окутуу өзүнчө предмет болуп саналбайт, бардык окуу программаларына киргизилген; баалар менен башкарылат: туруктуу өнүктүрүүнүн бааларын жана принциптерин бөлөт; критикалык ой жүгүртүү жана көйгөйлөрдү чечүү; көптөгөн методдорду пайдалануу: оозеки, искусство, театр, дебаттар, ошондой эле өздүк тажрыйба; чечимдерди кабыл алууга жигердүү катышуу: окуучулар алар кантип окушу керектиги жөнүндө чечимдерди кабыл алууга катышат; жергиликтүү шарттарга ыңгайлаштырылган: жергиликтүү дагы, ошондой эле глобалдык дагы маселелерди козгойт жана тилдерди пайдаланат. Рио-де-Жанейродо өткөн жолугушуудан бери туруктуу өнүктүрүүнүн алкагындагы билим берүү маселелери приоритеттүү боло баштады. Адамдарды окутуу жөнүндө билүү – туруктуу өнүктүрүү маселесин өнүктүрүү үчүн негизги шарт. Туруктуу өнүктүрүү үчүн билим берүү – бул көп тараптуу түшүнүк. Заманбап экологиялык билим берүү келечекке багытталып, жаратылыштын жана коомдун коэволюциясына, биосфераны туруктуу өнүктүрүүгө таянып, руханий-адептүү, экологиялык сабаттуу инсанды калыптандыруу жана аны өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү аркылуу коомдо түзүлгөн стереотиптерди жеңүүгө багытталып, социалдык туруктуулуктун фактору болушу керек.

Алдыңкы планга инсандын өзүн өзү өнүктүрүү идеясы чыгат, анда моралдык-этикалык принциптер жана руханий өнүгүү мыйзамдары аныктоочу болуп калат. Негизги моралдык-этикалык принциптерге шайкештик принцибин, сүйүү принцибин, алтын орто принцибин, оптимизм принцибин киргизүү

керек. Шайкештик принциби – бул индивидуалдык, коомдук жана жаратылышты коргоо кызыкчылыктарын колдонуу, бул экологиялык билим берүүнүн милдетин түзөт.

Жалпы билим берүү мектептерине негизинде гуманитардык-эстетикалык жана табигый илимдер предметтик интеграциясы жаткан окутуунун моделдери жигердүү киргизилип жатат. Мында бардык предметтер экологиялык багытта болуп жана инсандын интеллектуалдык жана руханий чөйрөлөрүн өнүктүрүүгө багытталышы керек. Мындай интеграция окуучуларды дүйнөнү жана анын экологиялык көйгөйлөрүн тутумдук, илимий кабылдоого даярдоону гана эмес, аларда таанып-билүү керектөөлөрүн жана жигердүү жаратылышты коргоо ишмердүүлүгүн күчөтүүнү шарттайт. Билим берүүнүн сапаты жөнүндө маселе дайыма маанилүү бойдон калат.

Ошентип, билим берүү узак мөөнөттүү максаттарга жетүүгө, коомду өнүктүрүүнүн сценарийлерин тандоого таасирин тийгизет. Өндүрүштүн жана керектөөнүн туруксуз моделдеринен баш тартуу, курчап турган чөйрөгө карата аяр мамиле кылуу, өз ара түшүнүшүүгө жана социалдык туруктуулукка жетишүү, ошондой эле бир катар башка милдеттердин кызыкчылыгында билим берүүнү кайра багыттоо адамзаттын туруктуу өнүктүрүүнүн жолуна өтүүсүнө шарт түзүшү керек.

Билим берүү чөйрөсүндөгү иштерде билим берүү, илимий-изилдөө, өндүрүштүк жана башкаруучулук мекемелердин ортосундагы байланыштыруучу звенону түшүндүргөн, инновациялык илимий-билим берүү борборлорун түзүү маанилүү болуп саналат.

Туруктуу өнүктүрүү адамзаттын маанилүү керектөөлөрүнө кирет, ошондуктан биздин жашоо үчүн маанилүү болгон бардык өлчөөлөрдү камтыйт. Рио-де-Жанейро шаарында кабыл алынган декларация бүтүн көз карашты жана социалдык, маданий, экономикалык жана экологиялык туруктуулуктун ортосундагы зарыл болгон өз ара көз карандылыкты баса белгилейт.

Адабияттар:

1. Повестка дня XXI век, статья 36.5. - С. 521. - URL: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/> agenda 21 / Дата обращения: 10.10.2014.
2. United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014. Draft International Scheme. - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, October 2004. - P. 4
3. Назаренко В. М. Будущее экологического образования: некоторые предположения. -URL: <http://www.ecolife.ru/jornal/ecob/1997-2-1.shtml> (2-3, 1997).

Рецензент: д.полит.н., профессор Артыкбаев М.Т.